

TABLA 1: PRIKLJUČITEV PREKMURJA H KRALJEVINI SHS

POLITIČNI ORIS KRALJEVINE SHS

Nastanek države Slovencev, Hrvatov in Srbov (29. 10. 1918) je bil za Slovence velika prelomnica. Prvič v svoji zgodovini so si Slovenci sami vladali, in kljub temu, da je država bila kratkega veka, jo iz današnje perspektive lahko ocenjujemo kot pozitivno izkušnjo. Imela je namreč svojo vlado in Narodni svet; Narodna vlada je bila razdeljena na več poverjeništev, med njimi tudi za narodno obrambo. Zaradi razmer je Narodna vlada v Ljubljani sama organizirala slovensko vojsko in navezala stike z nekaterimi evropskimi državami, čeprav je formalno to smel početi le Narodni svet v Zagrebu. Uradno država SHS ni bila mednarodno priznana, dejansko pa je nekaj držav iz srednje Evrope vzpostavilo diplomatske stike (zaradi prometnih in gospodarskih potreb) z Zagrebom in Ljubljano ter tako priznalo njen obstoj. Država se je že kmalu znašla v kriznih razmerah, saj so Italijani začeli zasedati območja obljubljenega v Londonskem paktu. Sprva so prodrli do črte, ki jo je ta obljubljal, nato pa jo prekoračili ter sredi novembra prišli do Vrhnike. Tam jih je ustavila enota srbskih prostovoljcev. Vlada ni upala odločneje reagirati proti antantni zaveznici, saj se je zavedala položaja glede Londonskega pakta. Na drugi strani pa so tako v Ljubljani kot v Zagrebu verjeli, da bodo antantne države mejo presodile v njihovo korist. Optimistično so upali, da bodo pri določanju le-te pretehtale jezikovno-narodne razmere na terenu. Drugače so ravnali v primeru severne meje. General Rudolf Maister je s tremi prostovoljnimi bataljoni zasedel mesto Maribor in mejno črto Špilje-Radgona. Za podoben poseg so se sredi novembra odločili v Ljubljani ter na Koroško poslali prostovoljce in bivše srbske vojne ujetnike, ki so zasedli Koroško ozemlje, v veliki večini južno od reke Drave.

Država SHS je že nastala z mislijo po združitvi s Kraljevino Srbijo, vendar pa si je vsaka po svoje predstavljala novo nastalo državo. Člani srbske vladi se niso hoteli pogajati ne o državni obliki ne o dinastiji, prav tako niso priznali, da se Država SHS in Kraljevina Srbija združujeta kot dve suvereni in enakopravni državi. V Sloveniji so vse tri stranke (ljudska, liberalna in socialni demokrati) bile za združitev, razlikovale so se v načinu le-te. Slovenska ljudska stranka ter socialni demokrati so se zavzemali za federativno obliko in za točno določen dogovor o državni ureditvi, na drugi strani pa se je liberalna stranka zavzemala za monarhijo in čim prejšnjo združitev. Na koncu so zmagali zagovorniki takojšnje in brezpogojne združitve, ki so igrali na karto strahu pred Italijo in ponovno vzpostavitvijo Avstro-Ogrske monarhije. Odposlanci Narodnega sveta Države SHS so 1. decembra 1918 pred prestolonaslednikom Aleksandrom prebral adresu, ki so jo dokončno oblikovali dan prej, s pomočjo srbskih "svetovalcev" in pod taktirko Svetozarja Pribičevića. S tem dejanjem je bila razglašena nova država Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

V nekaj dneh je bila formirana vlada v kateri sta sodelovala dva Slovenca, iz SLS Anton Korošec ter iz liberalne stranke Albert Kramer. Eden prvih ukrepov novo formirane vlade je bila odprava avtonomnih pokrajinskih vlad ter omejitev pristojnosti upravnih organov na območju nekdanje Države SHS. Narodno vlado je zamenjala Deželna z bistveno manj pristojnostmi. Ta vlada je odgovarjala neposredno Beogradu, Narodni svet je bil razpuščen, obenem pa se ni formiral noben podoben "nadomestek." Ob prvi obletnici nove države so v Sloveniji bili večinoma razočarani, tožili so na neučinkovitostjo osrednjih oblasti, korupcijo, draginjo, bili pa so tudi razočarani nad izgubo vsaj delne avtonomije. In prav okrog avtonomije je bilo največ sporov tako v Sloveniji kot tudi v celotni državi. Velike socialne ter gospodarske razlike, mednacionalni spori ter srbska težnja k centralizmu, so že takoj na začetku privedli

do več demonstracij, protestov in tudi krvavih spopadov. Na Hrvaškem je rastla priljubljenost voditelja kmečke stranke Stjepana Radića, ki je odrekal legitimnost združitve oz. nastanka nove države, v BiH je prišlo do nasilnih obračunov med Srbi in Muslimani, medetnične napetosti so se pojavljale tudi v Makedoniji in na Kosovu. V Črni Gori so se spopadli privrženci odstavljene črnogorske dinastije Petrovićev ter simpatizerji Karađorđevićev. Le v Sloveniji ni bilo večjih protestov.

Vendar pa je tudi tu bilo kar precej napeto. Tudi slovenske stranke so se razdelile na dva tabora, avtonomijo je zagovarjala SLS, centralistično pa liberalna stranka. Ta se je povezala z novo ustanovljeno vsedrjavno Demokratsko stranko, ki je združila vse liberalne stranke po državi ter s tem izdatno okrepili svoj položaj v Sloveniji. Tretja skupina - socialdemokratska stranka - pa je doživljala večje notranje pretrese, saj se njen levi, bolj radikalni del članstva, ni strinjal s politiko vodstva stranke. Ta del se je odcepil in kasneje ustanovil Komunistično partijo.

Največja skrb tedanje slovenske politike pa so vsekakor bile meje. Še posebno z Avstrijo, na Koroškem. Tam so se še vso prvo polovico leta 1919 bili boji, kljub zasedbi Celovca in Gosposvetskega polja, pa to ni pomagalo; na mirovni konferenci so določili, da se za sporno območje razpiše referendum. Že sam razpis referendumu je predstavljal poraz za jugoslovansko delegacijo, izid pa še danes štejemo za nacionalno katastrofo. Tako je bila določena meja z Avstrijo, ki pretežno poteka po Karavankah (izjema je ozemlje okrog Dravograda, Mežiška dolina in občina Jezersko, ki so pripadli slovenski strani). Le dober mesec po koroškem plebiscitu (12. 11. 1920) so jugoslovansko-italijanski diplomati načrtali še zahodno mejo. Ta je potekala še zahodneje kot je to predvideval Londonski pakt. Mejo med Jugoslavijo in Italijo so zarisali na slovenskem ozemlju od Peči preko Jalovca in Triglava na Porezen in Blegoš, od tam pa do Planine in Snežnika, kjer se je usmerila proti Jadranskemu morju. Sanje o zedinjeni Sloveniji so se razblinile kot milni mehurček in niti ugodna razmejitev na Štajerskem niti priključitev Prekmurja, nista mogli popraviti ozračja razočaranja, ki je nastalo pri Slovencih.

V takem turobnem ozračju so konec novembra potekale volitve v Ustavodajno skupščino. V Sloveniji je z več kot tretjino glasov zmagala SLS (37%). Vse slovenske stranke so v Ustavodajni skupščini zasedle 40 sedežev od 419. Glavna naloga Skupščine je bila sprejetje nove ustave. Pri razpravi se je še bolj pokazala razdelitev države na dva tabora, na centralističnega in avtonomističnega. Prvi so se zavzemali za federalno razdelitev države, Jugoslavija kot država narodov; drugi pa za razdelitev po vzoru Francije (departmani) z mislijo ena država ena narod (jugoslovanski). Na koncu je zmagal drugi model države, na srbski narodni praznik Vidov dan, je s tremi glasovi več in ne dvo-tretjinsko večino, bila izglasovana ustava. Vidovdanska ustava je bila liberalna ustava, saj je zagotavljala tradicionalne državljske pravice, določala avtonomijo sodstva ter ločenost Cerkve od države. Po drugi strani pa je priznavala velike pravice kralja ter uzakonila jugoslovansko narodno enotnost. Državo je razdelila na 33 oblasti, ki so bile po francoskem zgledu neposredno podrejene osrednji oblasti. Slovenija je bila razdeljena na ljubljansko in mariborsko oblast. Ljubljanska je poleg večine Kranjske obsegala tri Štajerske sodne okraje, mariborska pa večino Štajerske, Mežiško dolino, Prekmurje in Medžimurje. Na čelu oblasti so bili veliki župani, ki jih je imenovala osrednja vlada v Beogradu.

20-ta leta 20. stoletja so bila za Kraljevino SHS burna leta; kar še posebej velja za politični parket. Volitve v Skupščino so si sledile na dve leti, prve so bile že leta 1923. Tako na teh, kot tudi na naslednjih volitvah, je SLS dobila okrog 60% vseh glasov ter bila še naprej vodilna politična sila v Sloveniji. To so potrdile tudi oblastne volitve, ki so do ukinitve oblasti s šestojanuarsko diktaturo, bile izpeljane le leta

1927. To leto je bilo za SLS prelomno, saj so po letih opozicije pristali v vladi pod vodstvom srbskih radikalov. Kot proti uslugo pa je SLS zahtevala razširitev finančnih pristojnosti oblastnih avtonomij. SLS je imela tako v ljubljanski kot mariborski oblastni skupščini absolutno večino, kar ji je omogočalo usklajeno vladanje. Zakonodaja iz leta 1928 je skupščinama omogočala nekaj več avtonomije. Spremenjena razmerja v Narodni skupščini po zadnjih volitvah (zaveznika sta postala Hrvat Radić ter Srb Pribičević) in sporazum z Italijo, ki je bil pisan na škodo SHS, povzročita velike napetosti pri delu leta. V skrajno napetem ter sovražnem vzdušju, junija 1928 pride v Narodni skupščini do streljanja. Poslanec Narodno radikalne stranke Puniša Račić je streljal na več poslancev ter pri tem dva ubil, tri pa ranil. Ubita sta bila poslanca Hrvaške kmetijske stranke (HSS), ranjen pa je bil njen predsednik Stjepan Radić, ki je kasneje prav tako umrl. V tem času je bil notranji minister predsednik SLS Anton Korošec. HSS je za dogodke okrivila tudi njega.

Kralj je za novega predsednika vlade imenoval Korošca, kar naj bi prispevalo k umiritvi napetosti med Zagrebom in Beogradom. Toda Korošec razmeram ni bil kos. Pod vodstvom HSS je nastala močna opozicija, kateri so se priključili tudi slovenski liberalci. Korošec s svojimi potezami na čelu vlade ni pomiril Hrvatov, ravno nasprotno, le še bolj se jim je zameril, zato je konec leta 1928 tudi odstopil. Kralj Aleksander pa je že imel pripravljen scenarij za prihodnost SHS (tudi privolitev Francije), le čakal je na primeren trenutek, ter ga z odstopom Korošca tudi dočakal. 6. januarja 1929 je izdal manifest, ki je ugotavljal, da "med narodom in kraljem ne more biti več posrednika." Vidovdanska ustava je bila razveljavljena, Narodna skupščina razpuščena. Novi predsednik vlade, odgovoren le kralju, je postal poveljnik kraljeve garde, general Petar Živković.

LITERATURA:

- Peter Vodopivec, Od Pohlinove slovnice do samostojne države, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja, do konca 20. stoletja, Modrijan, Ljubljana 2007.
- Več avtorjev, Slovenska novejša zgodovina 1, Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848 – 1992, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005.